

The cover features a circular arrangement of black silhouettes against a light blue background with a wood-grain texture. The silhouettes include several birds in flight at the top, a branch with leaves on the left, two foxes on the right, a squirrel on the left, a snail, a duck, a fish, and a mouse at the bottom, and a small plant on the right.

Nina
Burton

*Dom
života*

O PRÍRODE,
KTORÁ HOVORÍ
MNOHÝMI
JAZYKMI

PRÍRODA

*Dom
života*

Nina
Burton

*Dom
života*

O PŘÍRODE, KTORÁ
HOVORÍ MNOHÝMI
JAZYKMI

Copyright © Nina Burton, 2020

First published by Albert Bonniers Förlag, Stockholm, Sweden

Published in the Slovak language by arrangement with Bonnier

Rights, Stockholm, Sweden and Kristin Olson Literary

Agency s.r.o, Czech Republic.

Translation © 2022 by Jana Obertová

Design © 2022 by Hedviga Harvánková

Cover design © 2022 by Hedviga Harvánková

Illustrations © Shutterstock/Isifa, Vecteezy

Slovak edition © 2022 by IKAR, a.s.

All rights reserved

Všetky práva sú vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať, ukladať do informačných systémov ani prenášať v akejkoľvek podobe či akýmkoľvek spôsobom – elektronicky, mechanicky, fotokopírovaním, nahrávaním alebo inak – bez predchádzajúceho písomného súhlasu vlastníka autorských práv.

Zo švédskeho originálu „Livets tunna väggar“, vydaného v Albert Bonniers Förlag, Štokholm, Švédsko, v roku 2020, preložila Jana Obertová.

Redigovala Marcela Bednárová

Vydalo vydavateľstvo IKAR, a.s. – PRÍRODA, Bratislava v roku 2022 ako svoju 1 960. publikáciu v elektronickej podobe

Prvé vydanie

Obrázky Shutterstock/Isifa, Vecteezy

Sadzba a zalomenie do strán Hedviga Harvánková

Návrh obálky Hedviga Harvánková

ISBN 978-80-551-8599-6

Predchádzajúce diela autorky:

Medzi plameňom a tieňom 1984
Za zelenými dvermi 1987
Červené mínusové storočie 2000
Nové mesto žien 2005
Odpoveď v 24 črepinách 2008
Kniha riek 2012
Nova Gutenbergovej galaxie 2016
Stovka básnikov 1988
Modrý plameň alchýmie 1991
Sestry na cestách, poézia 1994
Roztrúsená abeceda 1998
Čo šepkali múzy 2002

8	<i>V lone prírody</i>
16	<i>Modrá strecha</i>
62	<i>Bzučanie krídel pri dverách</i>
104	<i>Cestičky mravcov</i>
142	<i>Veranda s výhl'adom na vodu</i>
178	<i>Sila divokej zeme</i>
214	<i>Posvätný strom</i>
267	LITERATÚRA

*V lone
prírody*

Nevídaný a veľkolepý, bojujúci i milujúci – všetok život zeme víril okolo mňa. Ako dieťa som sa prihlásila o svoju existenciu menom, adresou a vymedzením priestoru, snažiac sa rozšíriť steny okolo môjho stredu. Otázky začali prichádzať, až keď som pochopila, že aj všetci ostatní sa cítia byť pupkom sveta. A napočudovanie, tieto hemžiace sa stredobody sveta sa netýkali iba ľudí – nachádzali sa všade v prírode.

Čo je vlastne príroda? Tvrdí sa, že je to prostredie a jedinec ním zrodený – slobodný či s predispozíciou, no zároveň sa týka i nekonečného kolobehu zrodu, pretože príroda („natura“) súvisí s narodením („nativitou“). Jednoducho, ide o neprerušovaný život s miliardami tých najrôznejších stredov vyžarujúcich svoju významnosť. Všetky sa pohybujú vo vlastnom časovom rytme a perspektíve a nemožno ich uchopiť v jednom momente.

Počas svojho štúdia na humanitne zameranom gymnáziu som si zvolila biológiu ako voliteľný predmet a rýchle som pochopila, že sme súčasťou prírody, pretože Linné a Darwin

človeka zaradili k zvieratám. Keď som potom na univerzite študovala literatúru a filozofiu, verila som, že táto kombinácia by mi mohla poskytnúť odpovede na otázky života. Literatúra sa však týkala väčšmi jednotlivých osôb a súčasná filozofia sa skôr zaoberala abstrakciou. No ja som sa túžila vrátiť k starým gréckym filozofom, ktorí hľadali odpovede na otázky prírody. Demokritos písal o atónoch a hviezdach, Thales vedel všetko o vode, Anaximandros na základe fosílií odhadoval, že sme vzdialení príbuzní rýb a Herakleitos pozoroval, že všetko má meniacu sa podstatu riek.

Po nich prišiel Aristoteles, ktorý sa zaujímal o všetky stránky života, od fyziky a meteorológie až po jazyk a poéziu. Jeho záujmy sa spájali v dvoch gréckych slovách: *bios*, označujúcim „život“ a *logos*, znamenajúcim „slovo“ alebo tiež „rozum“. Jedno sa spojilo s druhým a vytvorili pojem „biológia“. A keďže tento filozof nechcel žiť iba teóriami, utiahol sa na rok na ostrov Lesbos, aby prírodu preskúmal dôkladnejšie. Zatiaľ čo sa jeho žiak Theofrastos zaoberal vzťahmi rastlín a prostredia, Aristoteles sa venoval zvieratám. Zaznamenával ich anatómiu a vývoj tak podrobne, že presiahli základy zoológie. V mnohých prípadoch jeho závery obstoja i v dnešnej dobe.

Svoje pozorovania začal najskôr „živočíchmi, ktoré poznáme najlepšie“, teda ľuďmi, a pokračoval inými druhmi, pretože veľkosť človeka nijako neznižuje dôležitosť ostatných živočíchov. Boli to spevavce a holuby, vrany a ďatle, mravce a včely, chobotnice a veľryby, líšky a iné štvornohé zvieratá. Opísal životný cyklus cikád, pozoroval, ako sa hady pri

párení ovíjajú okolo seba. Pitval oplodnené vajíčka, kde embryá už mali oči, žily a bijúce srdce. Premýšľal o dedičnosti a domnieval sa, že závisí od niečoho, čo pomenoval *eidos* a čo v gréčtine znamenalo formu. Fenomén dedičnosti mu pripomínal poriadok písmen v slove, takže možno povedať, že sa priblížil k vysvetleniu dedičnej DNA.

Čo hýbe celým týmto životom? Aristoteles si myslel, že každá živá bytosť má akýsi druh duše, ktorá oživuje hmotu a rozvádza živiny po celom tele. Podľa neho príroda disponuje unikátnou schopnosťou formovať čoraz komplexnejšie organizmy a pretože sa všetci museli prispôbovať svojmu prostrediu, práve prostredie bolo tým najdôležitejším elementom, ktorý o všetkom rozhodoval. Podobne ako v domácnosti, kde sa síce môžete hádať, ale predsa len spolupracujete. Tak ako slnko, mesiac a hviezdy, má aj každá časť v dome svoje miesto, ktorého prah by sme nemali prekročiť. Všetko spolu vytvára súhru s danými hodnotami približne ako steny v dome. Z gréckeho slova znamenajúceho dom, *oikos*, vzniklo neskôr slovo ekológia.

Hoci som bola mestské dieťa, príroda mi nebola cudzia. Nikdy sme nemali vlastné letné sídlo či chatu, ale počas prázdnin pre nás mama prenajímala bývanie na vidieku a neskôr, keď sa moja sestra vydala do zahraničia, sme v podobnej tradícii pokračovali. Sestra tíšila svoju túžbu po domove prenajímaním si prázdninových domov vo Švédsku, v ktorých

som bývala s ňou a deťmi, kým jej manžel dostal dovolenku a neprišiel za nami.

Sama som sa asi tridsať rokov delila o bývanie s mužmi, žijúcimi mimo mesta. Moje záujmy sa prepájali s ich záujmami: jeden bol spisovateľ – vedel, ako dokáže slovo rozšíriť náš svet a druhý, biológ, poznal súvislosti prírody. Dokázal si získať dôveru zvierat ako doktor Dolittle a dokonca mohol potľapkať tetrova, ktorému sa zapáčila veranda jeho domu. Ja sama som sa v tom čase s väčšinou zvierat stretávala v bohatej prírodovednej knižnici.

V prírode som bola takpovediac hosťom. Zmenilo sa to až po maminej smrti, keď som jej byt vymenila za nové letné sídlo. Bolo ako sám život, dedičstvom, ktoré nám spadne ako dar a prinesie niečo nové, a tak ako život, môže so sebou priniesť veľa zmien. Pre moju sestru znamenal dom mimo mesta dovolenku s deťmi a vnúčatami, no pre mňa mal byť miestom ticha, kde som sa mohla utiahnuť so svojimi rukopismi. Chcela som predsa písať o prírode a o živote. Pôjde mi to v tomto prostredí?

Na rozľahlom pozemku pulzoval život. Na južnej strane medzi borovicami a dubmi vystupoval močaristý vršok a na západnej strane sa vinuli tajomné cestičky v hustých čučoriedkových kríkoch. Zo severu sa terén strmo zvažoval k obecnému pozemku s trblietavým potôčikom v pozadí. Neboli tu žiadne oplotené hranice – celý priestor bol otvorený a zároveň izolovaný.

O čo väčší sa zdal byť pozemok, o to menšia, pochopiteľne, vyzerala chalupa. Pôvodne to bola jedna miestnosť, trochu

pozliepaná ako veľa iných víkendových domov, a postupne dorábaná a rozširovaná. Sklenenú verandu nahradili steny, čím vzniklo miesto pre dve poschodové postele a v malej prístavbe pribudla kuchyňa a kúpeľňa. Potom už ďalšiemu pristavovaniu zabránila topografia.

Zato v každom kúte pozemku stáli malé kôlničky. V jednom bol z latríny prerobený domček s náradím a v druhom stolárska kôlna s otvoreným prístreškom. V treťom kúte malý záhradný domček slúžiaci na hry pre deti a vo štvrtom chatka, v ktorej sa dalo aj spať – a túto som si potichu vyčlenila ako svoje miesto na písanie.

A že dom mal nedostatky, s tým sa dalo rátať, pretože už v kúpnej zmluve bolo vyhlásenie o odmietnutí zodpovednosti, ako aj bod, podľa ktorého kupujúci preberal nehnuteľnosť v stave, v akom sa nachádzala. Tesár, ktorého sem vzali, dokonca zahundral, že postaviť novú chalupu by bolo lepšie. To ma rozrušilo. Nevidí tú idylu? Kam sa to vlastne pozerá?

Očividne, prinajmenšom čiastočné opravy sa žiadali. Skutočne som sa tešila, že sa budem starať o remeselníkov, pretože aj práca na mojich knihách pripomína stavbu domu. Prvé skice sú vždy niečím nové, musím si ich vyskúšať a zvyčajne je náročné nájsť správne proporcie medzi rôznymi materiálmi. Nuž teda aj ja riešim denne za písacím stolom čisto remeselnícke problémy.

Kým som sa odhodlala odovzdať sa životu v prírode, musela som vysporiadať s dvoma projektmi. Jeden sa zamýšľal nad schopnosťou toku riek, omývajúcich terén a v kontexte

krajiny spájajúci prírodu i kultúru, zatiaľ čo druhý projekt sa týkal renesančného humanizmu, v ktorom sa zjednotili humanitné i prírodné vedy. Mojim hrdinom sa stal Erazmus Rotterdamský, ktorý oživil esejistický žáner, ale takisto ma fascinovala veľká encyklopédia Conrada Gesnera zo 16. storočia. Gesner mal rovnako ako Aristoteles široký prehľad o poltucte odvetví od zoológie po jazykovedu. Písal o tisíckach rastlín a tisíckach spisovateľoch a vzťahy medzi zvieracími druhmi ho inšpirovali k výskumu príbuznosti medzi stovkami jazykov.

Vždy mi bola sympatická idea encyklopédie. Poskytuje malým i veľkým rovnakú dôležitosť, pretože v nej nie sú žiadni hlavní hrdinovia a svet nám predstavujú z najrozličnejších strán. Pre mňa sa Gesnerova perspektíva spájala s rozmachom života. Hoci som mu v mojej knihe o renesancii mohla venovať len jednu kapitolu, veľmi sa mi páčil spôsob, akým spájal zvieratá a jazyk, rastliny a literatúru.

Rozsah jeho diela obsiahnutého v sedemdesiatich knihách sa, pochopiteľne, nikdy nevmestí do mojej novej malej pracovne a ani okolo nej nebolo veľa iných možností. A mohla by som vôbec niekedy pochopiť ich vzájomnú komunikáciu? To, čo som vedela o živote na zemi, mi bolo sprostredkované ľudskou abecedou. A všetko, čo okolo mňa lietalo a kĺzalo sa, liezlo a plávalo, si muselo poslužiť svojím vlastným jazykom blízky prírode. Niektoré z týchto tvorov boli doslova prízemné, iné sa zľahka vznášali na krídlach a ďalšie sa museli prebýjať v hĺbke pomedzi korene. Tak ako som mohla osloviť zvieratá jazykom,

ktorý predchádzal abecede? Rozdiely zvyknú stavať medzi rôznymi svetmi múry.

Ale – ako sa to často stáva, riešenie mi ponúkol sám život.

Modrá strecha

Dá sa povedať, že som sa učila poznávať dom zhora. Strechu si pozreli remeselníci ako prvú, pretože na nej bolo treba vymeniť strešnú krytinu a dokončiť zateplenie. Keď termálnu kameru nasmerovali na strechu, na monitore sa zobrazil levanduľovomodrý obraz ako februárová noc. To znamenalo masívne prenikanie chladu dovnútra. Na určitých miestach sa objavili na modrom podklade aj malé žlté tvary, pripomínajúce obláčiky a pretože žltá farba je teplá, boli to pravdepodobne zvyšky izolácie. Obrazy ma viedli k zamyslieniu. Okolo domu sa tu a tam povaloval izolačný materiál ako malé chumáčiky vlny. Ako sa tam dostali? Žeby ich odfúkol vietor?

Remeselníci mali prísť koncom marca. Aby som ich mohla privítať, prišla som skôr s tým, že prenocujem v chalupe. Mala som tu prespať prvý raz. Keď som prišla, v povetrí bolo ešte cítiť zimný chlad, a kým miestnosť zohrieval elektrický ohrievač, vyšla som sa prejsť po okolí. Svetlo vyrezávalo reliéfy a vrhalo tieň aj na tie najmenšie kamienky na holej pôde. Všetko bolo pripravené, aby vyrašilo do života. Sýkorka si poletúvala a švitorila ponad kôpkami kvitnúcich podbe-

lov a väčšina ďalších rastlín sa práve formovala do pukov a zasrienených šištíc. Akoby nás očakávalo tisíce objavov.

Keď som sa vrátila do chalupy, zvýšila som teplotu tým, že som zapla šporák. Zatiaľ čo sa varila voda na špagety, prehrabávala som sa trochu v škatuliach prinesených z maminho bytu. Bolo treba vytriediť veľa vecí, ale ten večer som túžila už len v pokoji si čítať. Navôkol panovalo ticho. Pristalo ku knihe, ktorú som si priniesla. Bola o vesmíre.

Vlastne to bolo niekde tam, veľmi dávno, keď uzreli svetlo sveta čiastočky života zrodené z vesmíru nie väčšieho ako zaťatá päšť. V priebehu jednej neopísateľnej sekundy narazila tvrdo do prichádzajúcich galaxií a budúcnosti bez hraníc. Potom vypuklo nekonečné crescendo. Z hmatateľného začiatku vznikol priestor načmáraný hviezdami, ktoré za miliardy rokov vyprodukovali uhlie a síru, striebro a zlato, a všetky ostatné prvky potrebné pre život. Dokonca aj protóny a elektróny môjho vlastného tela boli kedysi matériou či žiarením vo vesmíre. V podstate by sme mohli povedať, že sme zvyškový produkt mŕtvych hviezd, alebo skôr zbierka hviezdnych surovín. Takých je tu riadne veľa, pretože na zem sa stále dostávajú milióny ton kozmického materiálu.

Privrela som oči a premýšľala. Z pohľadu knihy, Zem bola súčasťou neobsiahnuteľnej obežnej dráhy elementárnych častíc, ktoré sa mohli spájať a vytvárať pevniny, vodu, rastliny či zvieratá. A zatiaľ čo sa prchavé formy rozplývali niekde do okolia, naša slnečná sústava sa ešte raz otočila okolo stredu Mliečnej dráhy. Toto otočenie trvalo dvesto miliónov rokov a nazývame ho kozmický rok.

V diaľke krúžia hviezdy a planéty a zapadajú do seba ako súčiasťky v mechanizme veľkého hodinového stroja. A podobne ako všetky prístroje na meranie času, aj s nimi to sem tam zahapruje. Preto sa Mesiac od nás pomaly vzdáľuje. Aktuálne sa zase až tak veľa toho nezmenilo, pretože každý rok je to iba štyri centimetre.

A tak ako sa postupne rysovali proporcie v knihe, vesmír rozširoval steny domu. Pre autora knihy, astronóma, má svoj prínos v rámci širokej perspektívy aj tá najmenšia vec. Napríklad, ak držíte mincu asi v metrovej vzdialenosti pred očami, pokojne by sa za ňu mohli vmestiť státisíce galaxií a každá galaxia by pozostávala z miliárd hviezd. V našej Mliečnej dráhe boli rozosiate v takom obrovskom priestore, že cesta prenosu svetla niektorých z nich trvala milióny rokov. Časom hviezdy, ktoré to svetlo vyslali, stihli umrieť, ale ich svetlo zostalo živé, podobne ako v starých nahrávkach žije hudba mŕtvych skladateľov.

Kam putovalo svetlo? Vo vesmíre predsa neexistuje stred. Na všetky smery to vyzerá úplne rovnako. So smútkom som myslela na vesmírnu sondu, ktorú ľudstvo vyslalo do kozmického priestoru s obrázkom dvoch ľudí. Nebolo trochu neskromné pokladať to za najväčšiu informáciu o Zemi? A ak vo vesmíre existuje jazyk, má zaiste iný charakter ako ten náš. Bol to svet, ktorému by sme sa skôr priblížili matematikou, než slovami.

Lepšou prezentáciou by mohla byť nahrávka elektromagnetických vibrácií našej planéty zaznamenaná NASA. Tá bola prekonvertovaná aj na zvuky a keď som potom počula

túto zurčiacu harmóniu bez začiatku a konca, dojalo ma to zvláštnym spôsobom. Takto si asi predstavujeme mimozemskú hudbu? Kepler vo svojich uvažovaniach veril, že Saturn a Jupiter znejú ako bas, zatiaľ čo Zem a Venuša boli alt, Mars tenor a Merkúr vysoký diskant. Ako tie zvuky znejú v origináli, neviem, ale v nahrávke NASA vo mne pieseň Zeme vyvolávala pocit krásnych a zároveň krehkých variácií života planéty.

A či na nebi svietia hviezdy? Odložila som knihu a vyšla som s vetrovkou prehodenou cez plecيا pred vchodové dvere. Podľa knihy, ktorú som čítala, deväťdesiat percent obyvateľov západnej Európy už poriadne nevidí hviezdnu oblohu, pretože je zatienená našim umelým svetlom. Zaiste, vesmíru dominuje tma, ale ak sa sami tak trochu skladáme z hviezdneho prachu, mohlo by byť zábavné vidieť ho. Len Polárka slabučko blikala cez atmosféru.

Kútikom oka som zahliadla, že sa niečo oproti mne mihlo. Bol to len tieň? Alebo žeby sa tu usadili netopiere? Môj postoj k nim je rozporuplný. Sú to jediné cicavce, ktorým sa podarilo ovládnuť vzduch a ich let je virtuózný. Na rozdiel od vtákov nemajú pierka, ale krídla s nahou kožou, natiiahnutou medzi palcom a štyrmi prstami predných končatín. Blana sa tiahne pozdĺž tela až k dolnej končatine, čím dosahuje veľké rozpätie krídel. Je to úchvatný pohľad. Okrídlené ruky týchto stvorení manévrujú vo vzduchu rýchlejšie, ako

sa pohybujú moje ruky po klávesnici. Komunikujú rýchlo sa šíriacimi ultrazvukovými vlnami a prenikajú do tmy, v ktorej sa skrývajú nočné motýle. Ich privátne kontakty sú, naopak ,viac fyzické a prítulné. Bolo vypozerované, ako netopieria samička hmatateľne asistovala pri pôrode druhej samičky najskôr tak, že ukázala, ako by malo byť telo otočené, aby mláďa ľahšie vyšlo von a potom ho sama uchopila. Pripomínalo to pôrod dieťaťa. Prečo sú nám teda tieto chlpaté prítulné netopiere také cudzie? Súvisí to s nocou, počas ktorej my odpočívame a naše zmysly spia?

Po chvíli som sa vrátila dnu a ľahla si do jednej z poschodových postelí. Hoci bola úzka, poskytovala pocit útulnosti a bezpečia; takmer akoby niekto iný spal na posteli nado mnou. Teplé telá zvyknú chrániť pred ponurou prázdnotou a tichom vesmíru.

Náhle som však veľmi blízko začula zvuk. Chodí niekto hore po streche? Sotva by to mohol byť netopier. Tak čo teda? A pretože bola priveľká tma, aby som niečo vonku videla, pokúsila som sa zaspáť, hoci som túžila po rannom svetle.

No keď sa rozbrieždilo, nezobudila som sa iba ja. Znovu bolo počuť zvuk spod strechy ako ľahké kroky. Žeby to bol vták? Opatrne som vyšla pred dom a sledovala, čo tam je, strecha však bola prázdna. Naopak, objavila som niečo v zadnej časti domu. V sieťke medzi poddaším a stenou bola veľká diera. Vyzerala ako akýsi vchod.

Tento vchod zamestnával moju fantáziu, zatiaľ čo som sa pokúšala urobiť poriadok s kartónmi s presťahovanými vecami v kuchyni. Okolo obeda som sa prešla okolo domu a napokon